

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ Α.Π.Θ.

Ευστάθιος Αμανατίδης, Αντώνιος Σαραγιώτης

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πανεπιστημιούπολη, 541 24, Θεσσαλονίκη
eamanati@lib.auth.gr, antsarag@ad.auth.gr

Περίληψη: Στο πλαίσιο της προσπάθειας που καταβάλει για την ανάδειξη πρωτότυπων πηγών, αρχειακών τεκμηρίων, παλαιτύπων και έργων τέχνης με σημαντική ιστορική και καλλιτεχνική αξία, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης έχει προχωρήσει στην ψηφιοποίηση και καταχώρηση σε ηλεκτρονική βάση δεδομένων ελεύθερης πρόσβασης του σημαντικού υλικού που ανήκει στην κατοχή του ή σε ιδρύματα που ανήκουν σ' αυτό. Αντικείμενο της εισήγησης αυτής είναι η παρουσίαση του έργου της ψηφιοποίησης με τίτλο "Ψηφιοποίηση Συλλογών Νεοελληνικής Γραμματείας και Τέχνης του Α.Π.Θ." που ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2005 και αποτελεί τμήμα του επιχειρησιακού προγράμματος "Κοινωνία της Πληροφορίας" 2000–2006 Γ' ΚΠΣ Άξονας 1: Παιδεία–Πολιτισμός, Μέτρο 1.3 "Τεκμηρίωση, Αξιοποίηση και Ανάδειξη του Ελληνικού Πολιτισμού".

Αναφέρεται ο στόχος του έργου που είναι η διατήρηση και ανάδειξη μέσω της ψηφιοποίησης των ειδικών και σπάνιων συλλογών του Α.Π.Θ. Παρουσιάζονται οι συλλογές που ψηφιοποιήθηκαν, η διαδικασία κατοχύρωσης των πνευματικών δικαιωμάτων, η πολιτική επιλογής και διαχείρισης των τεκμηρίων, τα διεθνή πρότυπα περιγραφής και καταχώρησής τους (μεταδεδομένα), η θεματική ευρετηρίασή τους, καθώς και το λογισμικό που χρησιμοποιήθηκε.

Γίνεται αναφορά στα συνολικά αποτελέσματα και στα προβλήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του έργου, καθώς και στους τρόπους που επιλέχθηκαν για την επίλυσή τους.

Τέλος αναφέρεται η συμβολή του έργου στην ενίσχυση και δημιουργία νέων υποδομών ψηφιοποίησης, στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς και στην προβολή της βιβλιογραφικής και καλλιτεχνικής παραγωγής που αφορά την Ελλάδα και τη θέση της στο διεθνή χώρο.

Λέξεις κλειδιά: Ψηφιακές συλλογές, μεταδεδομένα, λογισμικό ψηφιοποίησης, πρακτικές ψηφιοποίησης, αρχειακές συλλογές

DIGITIZATION OF GREEK LITERATURE AND ART COLLECTIONS FROM THE ARCHIVES OF ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI

1.01

Efstathios Amanatidis, Antonios Saragiotis

Aristotle University of Thessaloniki, University Campus, 541 24, Greece.

eamanati@lib.auth.gr, antsarag@ad.auth.gr

Abstract: Aristotle University of Thessaloniki in its effort to promote primary sources, archival documents and art objects with historical and artistic importance, has proceeded to the digitization and registration in an Open Source Database of the most important material that belong to its collections or to the collections of the Institutions that belong to the University.

The goal of this paper is the presentation of the Digitization procedure titled “Digitization of Greek Literature and Art Collections from the archives of Aristotle University of Thessaloniki”, which begun in April 2005 as a part of the operational program –Information Society 2000–2006, 3rd C.C.S. Axis 1 Education Civilisation. Measure 1.3 “Documentation Development and Promotion of Greek Culture”.

The target of the above project, which is, in general, the maintenance and appointment via digitization of the special and rare collections of the Aristotle University of Thessaloniki is mentioned to the complete presentation. The already digitized collections, the procedure of acquiring the copyright, the selection and management policy, the international standards of description and registration (metadata), the thematic indexing and the software that was used, are discussed.

The total results and the problems that occurred during the materialisation of the project as well as the ways that were selected for their resolution, are mentioned.

Finally is reported the contribution of the project in the aid and creation of new infrastructures of digitization, in the educational process as well as in the projection of the bibliographic and artistic production that concerns Greece and her place in the international world.

Keywords: Digital collections, metadata, digitization software, digitization practices, archival collections

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Σύστημα Βιβλιοθηκών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έχει στην κατοχή του μια από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες συλλογές τεκμηρίων στην Ελλάδα στον τομέα των ανθρωπιστικών επιστημών. Πολύτιμες συλλογές και τεκμήρια όμως μέχρι πριν από λίγο καιρό ήταν δυσπρόσιτα στους ερευνητές, ιδιαίτερα σε όσους δεν είχαν τη δυνατότητα να επισκεφτούν τις βιβλιοθήκες του Ιδρύματος.

Η απόφαση του ΑΠΘ να δημιουργήσει ψηφιακές βάσεις δεδομένων αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των χρηστών ανεξάρτητα από περιορισμούς τόπου και χρόνου, συμβάλλοντας στην ανάδειξη και διατήρηση αυτού του υλικού. Παράλληλα ενισχύει την προβολή των αποτελεσμάτων του ερευνητικού έργου που συντελείται στο ΑΠΘ και τέλος έχει σκοπό τη δημιουργία ενός ψηφιακού περιβάλλοντος μάθησης (Virtual Learning Environment).

2. ΣΤΟΧΟΣ–ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στόχος του έργου είναι η προσφορά πρωτότυπου υλικού πολιτιστικού περιεχομένου, που να συνεισφέρει στην μελέτη και τη διδασκαλία των ανθρωπιστικών επιστημών. Το υλικό χρησιμοποιείται στην έρευνα, στην οργάνωση και στη διεξαγωγή μαθημάτων προπτυχιακού και μεταπτυχιακού επιπέδου από τα αντίστοιχα τμήματα των Ελληνικών Πανεπιστημίων. Ταυτόχρονα αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το υλικό αναμένεται να αποτελέσει τη βάση για τη δημοσίευση νέων μελετών και εργασιών.

Η διάθεση των πολιτιστικών προϊόντων μέσω μιας οργανωμένης βάσης δεδομένων εφοδιασμένης με τα κατάλληλα εργαλεία υποστήριξης και δυναμικής αναζήτησης, συνεισφέρει στην προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μας στην διεθνή κοινότητα εμπλουτίζοντας το διαδίκτυο με πολιτιστικά προϊόντα στην Ελληνική γλώσσα.

Η μελέτη του υλικού από το ψηφιακό του αντίγραφο προλαμβάνει την φθορά και την καταστροφή των σπανίων και πρωτοτύπων τεκμηρίων, αφού με τον τρόπο αυτό ελαχιστοποιείται η χρήση των πρωτογενών πηγών.

Το προσωπικό υλοποίησης του έργου αποκτά τεχνογνωσία και εμπειρία σε θέματα που αφορούν ηλεκτρονική τεκμηρίωση και καταγραφή υλικού καθώς και σε θέματα δημιουργίας και επεξεργασίας ψηφιακών εκδόσεων, όφελος πολλαπλό δεδομένου του ότι και η ομάδα υλοποίησης του έργου αλλά και οι μελετητές που θα ανατρέχουν στο υλικό, προέρχονται κυρίως από το χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, χώρος με μικρή διεύθυνση σε πληροφορική και νέες τεχνολογίες.

3. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΟ ΑΠΘ

Το έργο “Ψηφιοποίηση Συλλογών Νεοελληνικής Γραμματείας και Τέχνης του Α.Π.Θ.” δεν είναι το πρώτο έργο ψηφιοποίησης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου. Ήδη από το Μάρτιο του 2003 στο πλαίσιο του Β’ ΕΠΕΑΕΚ Γ’ ΚΠΣ ξεκίνησε η ψηφιοποίηση των εξής δύο συλλογών:

1. Συλλογή διδακτορικών διατριβών του Α.Π.Θ. Οι υποψήφιοι διδάκτορες, μετά από πρωτανική απόφαση που λήφθηκε το Σεπτέμβριο του 2001, είναι υποχρεωμένοι να καταθέσουν τη διδακτορική τους διατριβή εκτός από έντυπη και σε ψηφιακή μορφή. Η απόφαση αυτή τέθηκε σε εφαρμογή από το Μάρτιο του 2003. Μέχρι σήμερα έχουν ψηφιοποιηθεί και καταχωρηθεί 850 διατριβές.
2. Συλλογή ψηφιοποιημένων άρθρων εφημερίδων και περιοδικών της περιόδου 1976–2000. Πρόκειται για άρθρα ημερησίων και εβδομαδιαίων ελληνικών εφημερίδων και περιοδικών ποικίλης ύλης. Τα άρθρα αυτά, αποκτώνται από το 1976 και μετά, από τη Βιβλιοθήκη του Τομέα ΜΝΕΣ του Τμήματος Φιλολογίας μέσω της αγοράς τους από εταιρίες αποδελτίωσης τύπου. Το αντικείμενό τους σχετίζεται με κριτικές και παρουσιάσεις βιβλίων ανθρωπιστικών επιστημών και συνεντεύξεις συγγραφέων, με ιδιαίτερη έμφαση στην ελληνική λογοτεχνία. Μέχρι και την 1η Ιουλίου του 2006 ψηφιοποιήθηκαν και καταλογογραφήθηκαν 31.519 άρθρα.

4. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ “ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΑΠΘ”

Για το έργο ψηφιοποίησης που ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2005 στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος “Κοινωνία της Πληροφορίας” 2000–2006 Γ΄ ΚΠΣ Άξονας 1: Παιδεία–Πολιτισμός, Μέτρο 1.3 “Τεκμηρίωση, Αξιοποίηση και Ανάδειξη του Ελληνικού Πολιτισμού”, επιλέχθηκε να ψηφιοποιηθεί υλικό από τις εξής τρεις συλλογές:

4.1. Συλλογή Αρχείου Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη–Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Triantafyllidis Collection)

Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883–1959), διαπρεπής γλωσσολόγος, από τους κορυφαίους εκπροσώπους της πρώτης γενιάς του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, υπήρξε μια από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες της πνευματικής ζωής του τόπου μας στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Σε όλη του τη ζωή ασχολήθηκε με πάθος με τη μελέτη της νέας ελληνικής και, σε μια εποχή έντονων γλωσσικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων, αγωνίστηκε για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας. Με την ίδρυση του Α.Π.Θ. το 1926, εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής της Γλωσσολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή, όπου δίδαξε ως το 1934, οπότε λόγοι υγείας τον ανάγκασαν να παραιτηθεί. Επιστέγασμα της αναμφισβήτητη ιστορικής παρουσίας του Μ. Τριανταφυλλίδη στον χώρο του πανεπιστημίου μας και επιβεβαίωση του ισχυρού δεσμού του με αυτό ήταν η γενναιόδωρη απόφασή του να προσφέρει την κινητή και ακίνητη περιουσία του στο Α.Π.Θ., με τον όρο να ιδρυθεί το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, γνωστό και ως Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Η συλλογή από το Αρχείο του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, αποτελείται από 12.626 εγγραφές ψηφιοποιημένων χειρογράφων, αυτογράφων, τυπογραφικών δοκιμών, επιστολών φωτογραφιών και βιβλιοκριτικών από τα προσωπικά αρχεία των: Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Γιάννη Ψυχάρη, Λορέντζου Μαβίλη, Ελισαίου Γιαννίδη.

Πληροφορίες και λεπτομέρειες σχετικά με το σύνολο των εκδόσεων του Ιδρύματος και τις δραστηριότητές του θα βρείτε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος (<http://ins.phil.auth.gr>).

4.2. Συλλογή Αρχείου Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (*Modern Greek Literature Archive*)

Το Αρχείο Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ιδρύθηκε το 1973 ως παράρτημα του (τότε) Σπουδαστηρίου Νεωτέρας Ελληνικής Φιλολογίας και Λαογραφίας. Σήμερα το Αρχείο λειτουργεί υπό τη δικαιοδοσία του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ., το οποίο έχει αναλάβει και τη χρηματοδότησή του.

Στη συλλογή του συγκαταλέγεται ένας αξιόλογος αριθμός αρχειακού υλικού νεοελλήνων συγγραφέων, κυρίως του 20ού αιώνα, που συνίσταται σε χειρόγραφα και δακτυλόγραφα έργων (σε προσχέδια ή ολοκληρωμένη μορφή), τυπογραφικά δοκίμια με χειρόγραφες διορθώσεις, αλληλογραφία, αποκόμματα εφημερίδων και περιοδικών, πρώτες εκδόσεις έργων και συλλογές από βιβλιοθήκες λογοτεχνών.

Πιο αναλυτικά, στο Αρχείο απόκειται το σύνολο του αρχείου Αλκιβιάδη Γιαννόπουλου και μεγάλο μέρος του αρχείου Στρατή Δούκα. Σημαντική θέση κατέχουν τα 14 προσχέδια τετράδια του “Αξιον εστί” του Οδυσσέα Ελύτη (δωρεά του Γ.Π. Σαββίδη), χειρόγραφα τετράδια και σχεδιάσματα έργων του Άγγελου Σικελιανού, προσχέδια χειρόγραφα του έργου “Πλατύ ποτάμι” του Γιάννη Μπεράτη και δακτυλόγραφα του μυθιστορήματος Οι ώρες της κυρίας Έρσης του Ν.Γ. Πεντζίκη. Επίσης, στο Αρχείο βρίσκεται κατατεθειμένο μέρος των αρχείων Στέλιου Ξεφλούδα, Γιώργου Δέλιου και Μελισσάνθης με σημαντική αλληλογραφία. Στα αξιόλογα αποκτήματά του συγκαταλέγεται το αρχείο Μέλπωσ Αξιώτη, που αγοράστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και το οποίο περιλαμβάνει πλούσια αλληλογραφία της συγγραφέως (741 επιστολές των χρόνων 1947–1971).

Παράλληλα διαθέτει μεμονωμένα τεκμήρια σημαντικών Ελλήνων λογοτεχνών (Κ. Καβάφης, Κ. Παλαμάς, Ψυχάρης, Α. Πάλλης, Ζ. Παπαντωνίου κ.α.)

Η Συλλογή από το Αρχείο Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αποτελείται από 4.179 εγγραφές ψηφιοποιημένων τεκμηρίων από τα προσωπικά αρχεία σημαντικότητας Νεοελλήνων γλωσσολόγων και λογοτεχνών: χειρόγραφα, αυτόγραφα, τυπογραφικά δοκίμια, επιστολές, φωτογραφίες, αποκόμματα εφημερίδων και βιβλιοκριτικές.

4.3. Συλλογή Τρικόγλου (*Trikoglou Collection*)

Η συλλογή Τρικόγλου αποκτήθηκε από την Κεντρική Βιβλιοθήκη του Α.Π.Θ. ύστερα από δωρεά του Αιγυπτιώτη Έλληνα Ιωάννη Τρικόγλου.

Αναλυτικότερα η συλλογή περιλαμβάνει 3.790 τεκμήρια από τα οποία ξεχωρίζουν.

- 506 Φωτογραφίες με σημαντικότερες 60 Φωτογραφίες του Boissonas, 110 των Sebach & Joellier, 15 της Ολυμπιάδας του Βερολίνου.
- 1984 χαρακτηριστικά έργα των Hess, Krazeisen, Roberts, Stackelberg, Boissonas, Κογεβίνα, Girieud. Ξεχωρίζει το 1^ο χαρακτηριστικό Κωνσταντινούπολης (1493).

- 413 χάρτες του 16ου, 17ου, 18ου αι. (με απεικόνιση της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου).
- 122 έργα τέχνης με έργα των Δημήτρη Γαλάνη, Άγγελου Γιαλλινά, W.J. Muller, Deval.
- 159 γελοιογραφίες με σημαντικότερες των Daumier, Vernier, Cham.
- 71 κειμήλια από τα οποία ξεχωρίζουν μια σημαία Ελληνικής Επανάστασης, ένα λάβαρο του Όθωνα, χειρόγραφο του Βυγον και του Σικελιανού, ένα αντίτυπο της Χάρτας του Ρήγα Φεραίου, φερμάνια και 11 πορσελάνες.
- 2000 παλαιύτα μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν το 1^ο Ελληνικό Αναγνώστη (Βιέννη 1771), η Ιστορία της Κυβέρνησης των Ενετών (χειρόγραφο του 1650), καθώς και πρώτες εκδόσεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Το περιεχόμενο των βιβλίων –που ξεκινούν χρονολογικά από το 1495 και φτάνουν στα μέσα του 20ου αιώνα– και αποτελούν τον κύριο όγκο της συλλογής, αφορά την ελληνική ιστορία, αρχαιολογία, λαογραφία και λογοτεχνία, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην Ελληνική Επανάσταση του 1821.

Αποτελείται από 184 ψηφιοποιημένα παλαιύτα, πολύτιμο αρχειακό υλικό και σημαντικότερα έργα τέχνης (χαρακτικά, φωτογραφίες, χάρτες, πίνακες, σχέδια, κειμήλια κτλ.).

4.4. Συλλογή ελληνικών εφημερίδων του 19ου και 20ου αιώνα (Greek Newspapers 1800–2000)

Συλλογή ελληνικών εφημερίδων του 19ου και 20ου αιώνα που περιλαμβάνει τους εξής τίτλους:

- Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie (1814–1858: 2454 εγγραφές).
- Ερμής (1875 αριθμός φύλλου 2 – 1880 αριθμός φύλλου 496: 559 εγγραφές).
- Φάρος της Μακεδονίας (1881 αριθμός φύλλου 556 – 1893 αριθμός φύλλου 1667: 932 εγγραφές).
- Εφημερίδα των Κυριών (1887 αριθμός φύλλου 1 – 1913 αριθμός φύλλου 1047: 2454 εγγραφές).

Οι συλλογές αυτές επιλέχθηκαν λόγω της σπουδαιότητας και της σπανιότητας του υλικού που περιείχαν, καθώς και της φυσικής κατάστασης των τεκμηρίων η οποία επέτρεπε την ψηφιοποίηση χωρίς την προηγούμενη συντήρηση του υλικού το οποίο βρισκόταν σε καλή κατάσταση. Στην συντριπτική πλειοψηφία των τεκμηρίων το δικαίωμα χρήσης (copyright) είτε έχει λήξει λόγω παρέλευσης χρόνου είτε ανήκει στο Α.Π.Θ. Σε κάθε ψηφιοποιημένο τεκμήριο προστίθεται ψηφιακό υδατογράφημα που προσδιορίζει τον κάτοχο και απαγορεύει την παράνομη αναπαραγωγή του. Στη ψηφιακή βάση που δημιουργήθηκε το 90% των εγγραφών παραπέμπουν με τη χρήση του πεδίου MARC 856 σε ηλεκτρονική θέση και πρόσβαση πλήρους κειμένου (full text). Στο υπόλοιπο 10% των εγγραφών δίνονται μόνο τα μεταδεδομένα και πληροφορίες για την απόκτηση της άδειας χρήσης του πλήρους κειμένου.

Συνολικά κατά τη διάρκεια του έργου πραγματοποιήθηκαν:

- 44.351 τεκμηριώσεις
- 293.627 ψηφιοποιήσεις
- 24.884 εγγραφές.

Επίσης από τις 24 Μαΐου 2006 έως και τις 2 Ιουνίου 2006 στο πλαίσιο της 3ης Διεθνούς Έκθεσης Βιβλίου, με την υποστήριξη και της Πρυτανείας του Α.Π.Θ. πραγματοποιήθηκε στο Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών Α.Π.Θ. έκθεση προβολής των αποτελεσμάτων του έργου με τίτλο “Αρχειακές Συλλογές και Έργα Τέχνης του Α.Π.Θ. στο διαδίκτυο”. Η έκθεση ανέδειξε τόσο τα πρωτότυπα όσο και τα ψηφιοποιημένα τεκμήρια και ανέδειξε τη δυνατότητα ψηφιακής σύγκλισης μεταξύ Αρχείων, Βιβλιοθηκών και Μουσείων.

Παράλληλα με το έργο αυτό, ξεκίνησε η ψηφιοποίηση και των εξής συλλογών:

4.5. Συλλογή Μακεδονία (Macedonia Collection)

Η συλλογή Μακεδονία (Macedonia Collection) δημιουργήθηκε τον Μάρτιο του 2005 με απόφαση του Πρυτανικού Συμβουλίου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Περιλαμβάνει αποτελέσματα κάθε είδους ερευνητικής εργασίας που πραγματοποιήθηκε στο Α.Π.Θ. σε σχέση με την αρχαιολογία, την ιστορία, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την κοινωνία, τις τέχνες και τον λαϊκό και σύγχρονο πολιτισμό της περιοχής της Μακεδονίας, σε οποιαδήποτε χρονική περίοδο της ιστορικής της εξέλιξης. Στόχος είναι η προβολή στο διαδίκτυο του ερευνητικού έργου της ακαδημαϊκής κοινότητας του Α.Π.Θ. για τη Μακεδονία.

Η συλλογή περιλαμβάνει:

1. Δημοσιευμένες επιστημονικές εργασίες
2. Διπλωματικές εργασίες
3. Μεταπτυχιακές και διδακτορικές διατριβές

Στις βιβλιογραφικές εγγραφές των τεκμηρίων, ο τίτλος και ο συγγραφέας δίνονται στην ελληνική και αγγλική γλώσσα, ενώ η περίληψη και τα θέματα δίνονται μόνο στην αγγλική γλώσσα.

Σημειώνεται ότι η πλήρης ηλεκτρονική μορφή του κειμένου δεν διατίθεται.

Τον Απρίλιο του 2006 η βάση δεδομένων της συλλογής Μακεδονία περιλάμβανε 160 εγγραφές. Το έργο της συγκέντρωσης, καταλογογράφησης και ψηφιοποίησης των τεκμηρίων βρίσκεται σε εξέλιξη.

4.6. Το Φωτογραφικό αρχείο Παραδοσιακής Τέχνης (18ος–20ος αιώνας) (Photographic archive of Traditional Art 18th–20th century)

Το Φωτογραφικό αρχείο Παραδοσιακής Τέχνης (18ος–20ος αιώνας) δημιουργήθηκε από τον Τομέα Ιστορίας της Τέχνης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ.

Το αρχείο περιλαμβάνει πάνω από 3000 φωτογραφίες και διαφάνειες με θέμα τη διακόσμηση ιδιωτικών οικιών και εκκλησιαστικών μνημείων από τους νομούς Γρεβενών, Καστοριάς, Κοζάνης, Πιερίας και Φλώρινας. Επίσης ενσωματώνει το αρχείο του Αργύρη Κούντουρα με σπάνιες φωτογραφίες από σπίτια του νομού Κοζάνης.

4.7. *Τα Αρχαιολογικά γεγονότα στον Ελληνικό τύπο (1832–1932)* (*Archaeological events in Greek press 1832–1932*)

Πρόκειται για μια συλλογή δημοσιευμάτων με αρχαιολογικό περιεχόμενο του ημερήσιου και περιοδικού τύπου των Αθηνών, της Θεσσαλονίκης, των Πατρών, του Βόλου και άλλων επιλεγμένων τίτλων εφημερίδων από το 1832 μέχρι και το 1932 που δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία του Τομέα Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ.

4.8. *Επιστημονικές Δημοσιεύσεις Μελών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (*Scientific Publications of Faculty Members*)

Η συλλογή αυτή αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια δημιουργίας ενός Πανεπιστημιακού Αρχείου (Institutional Repository) των επιστημονικών εργασιών των μελών του ΑΠΘ. Αρχικά πραγματοποιείται η καταχώρηση των επιστημονικών δημοσιευμάτων των μελών του τομέα Αστροφυσικής–Αστρονομίας και Μηχανικής του Α.Π.Θ. Γίνεται βιβλιογραφική καταγραφή των δημοσιευμάτων τους και δίνονται οι κατάλληλες συνδέσεις (links) που οδηγούν στο πλήρες κείμενο τους. Οι συνδέσεις αυτές παραπέμπουν στα ίδια τα περιοδικά στα οποία δημοσιεύθηκαν αρχικά οι εργασίες και όχι σε κάποια ψηφιακή βάση δεδομένων πλήρους κειμένου του Α.Π.Θ.

Στα πλήρη κείμενα των άρθρων έχουν δικαίωμα πρόσβασης μόνο εξουσιοδοτημένοι χρήστες και ιδρύματα. Η παραμετροποίηση του λογισμικού ξεκίνησε από τις 13/03/06 και η καταχώρηση των άρθρων από τις 14/04/06.

Όλες οι δημοσιεύσεις που καταχωρούνται (μέχρι σήμερα) είναι δημοσιευμένες σε αγγλόφωνες πηγές και η καταχώρηση των μεταδεδομένων γίνεται στα αγγλικά.

5. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Για την υλοποίηση του έργου κρίθηκε αναγκαίο να χρησιμοποιηθεί προσωπικό των παρακάτω ειδικοτήτων:

Δύο βιβλιοθηκονόμοι με εμπειρία στην καταλογογράφηση και καταχώρηση μεταδεδομένων MARC 21 και γνώσεις ηλεκτρονικού υπολογιστή και αναζήτησης βιβλιογραφικών βάσεων δεδομένων (OCLC) για την καταλογογράφηση των τεκμηρίων.

Δύο φιλόλογοι Νεοελληνικής, ένας της Γαλλικής και δύο της Γερμανικής λογοτεχνίας με εμπειρία στη βιβλιογραφική έρευνα επί θεμάτων Ελληνικής και Ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και τέχνης 16ου–19ου αιώνα για την επιμέλεια και την έγκυρη τεκμηρίωση του υλικού.

Τρεις εξειδικευμένοι πληροφορικοί για την εγκατάσταση και συντήρηση του ηλεκτρονικού εξοπλισμού, την παραμετροποίηση και προσαρμογή λογισμικού, και την επιμέλεια και συντήρηση της Βάσης Δεδομένων.

Δέκα μεταπτυχιακοί φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ οι οποίοι ασχολήθηκαν με την ψηφιοποίηση του υλικού.

6. ΡΟΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Για την καλή λειτουργία του έργου δημιουργήθηκαν πέντε ομάδες εργασίας με ξεχωριστές αρμοδιότητες.

6.1. Επιστημονική Ομάδα

Η επιστημονική ομάδα εποπτεύει την επιλογή του υλικού που ψηφιοποιείται, κάνει τον ποιοτικό και ποσοτικό έλεγχο των παραδοτέων και δίνει την έγκρισή της, αν η ποιότητα των ψηφιοποιημένων τεκμηρίων είναι αποδεκτή, στην ομάδα καταλογογράφησης να τα καταλογογραφήσει.

6.2. Ομάδα Επιμέλειας Κειμένων

Η ομάδα επιμέλειας κειμένων επιλέγει το υλικό που θα σαρωθεί, δίνοντας προτεραιότητα στο υλικό που της υποδεικνύει η επιστημονική ομάδα. Τεκμηριώνει το υλικό που έχει ελλιπή τεκμηρίωση, συμπληρώνοντας ένα δελτίο που περιλαμβάνει: συγγραφέα—δημιουργό, τίτλο, διαστάσεις, υλικό, κατηγορία, παρατηρήσεις και το παραδίδει ανάλογα με την κατηγορία και το μέγεθος του να σαρωθεί είτε στον Book scanner είτε στην ψηφιακή μηχανή ή στους αντίστοιχους A3 και A4 scanners.

6.3. Ομάδα Ψηφιοποίησης

Η ομάδα ψηφιοποίησης σαρώνει τα τεκμήρια με αντικειμενικό σκοπό την δημιουργία πιστών και αυθεντικών ψηφιακών αντιγράφων που αρχικά αποθηκεύονται στο διεθνές πρότυπο δημιουργίας αρχείου εικόνας TIFF (Tagged Image File Format). Ο συγκεκριμένος τύπος αρχείων χωρίς συμπίεση καταλαμβάνει μεγάλο όγκο χωρίς όμως να έχουμε απώλεια πληροφορίας. Στη συνέχεια αποθηκεύεται και ψηφιακό του αντίγραφο διατηρείται σε DVD ως αντίγραφο ασφαλείας (backup). Ακολουθεί η συμπίεση και μετατροπή του σε JPEG (Joint Photographic Experts Group) και στη συνέχεια σε PDF (Portable Document Format). Η μορφή αρχείων (PDF) αποτελεί εδώ και μία δεκαετία το de facto πρότυπο για την ασφαλή και αξιόπιστη διανομή, καθώς και για την ανταλλαγή των ηλεκτρονικών εγγράφων που εξασφαλίζει στο ακέραιο τις γραμματοσειρές, τις εικόνες, τα γραφικά και τα σχεδιαγράμματα οποιουδήποτε εγγράφου. Μετά τον ποιοτικό έλεγχο του ψηφιοποιημένου υλικού από την επιστημονική ομάδα, παραδίδει το πρωτότυπο υλικό στην ομάδα καταλογογράφησης.

6.4. Ομάδα Καταλογογράφησης

Η ομάδα καταλογογράφησης παραλαμβάνει το υλικό προς καταλογογράφηση από την ομάδα ψηφιοποίησης. Στη συνέχεια καταλογογραφεί το υλικό ακολουθώντας τους Αγγλο-αμερικανικούς Κανόνες Καταλογογράφησης (AACR2) σε MARC 21 (Machine– Readable Cataloguing), διατηρώντας πιστά την φυσική ταξινόμηση μεταξύ των τεκμηρίων. Μετά τον ποιοτικό έλεγχο των καταλογογραφήσεων από την επιστημονική ομάδα, παραδίδει το υλικό στην επιστημονική ομάδα.

6.5. Ομάδα Τεχνικής Υποστήριξης

Η ομάδα τεχνικής υποστήριξης ασχολείται με την παραμετροποίηση του λογισμικού, αντιμετωπίζει τα τεχνικά προβλήματα και φροντίζει για την καλή λειτουργία της βάσης δεδομένων.

7. ΥΠΟΔΟΜΗ

Για την υλοποίηση του έργου χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα τεχνικά μέσα (Hardware):

- 10 Η/Υ για το σκανάρισμα των τεκμηρίων, την καταχώρηση των βιβλιογραφικών δεδομένων, καθώς και την καταγραφή σε ηλεκτρονική μορφή (δακτυλογράφηση) του πλήρους κειμένου όσων εντύπων κριθεί απαραίτητο (επιστολές κλπ.).
- 2 ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές υψηλής ανάλυσης (Camera Canon EOS 20D με compact flash memory 1GB) για την ψηφιοποίηση των αρχαικών τεκμηρίων τα οποία είναι υπερμεγέθη ή σε κατάσταση τέτοια που το σκανάρισμα τους με διαφορετικό τρόπο μπορεί να επιφέρει καταστροφή, καθώς και για τεκμήρια που η ψηφιοποίησή τους πρέπει να γίνει στο χώρο φύλαξής τους.
- 1 book scanner (Zeutschel Omniscan 8000–3S, Ανάλυση σάρωσης: 300 dpi – επιφάνεια τουλάχιστον μεγέθους A2, αυτόματη αναγνώριση και αντιστάθμιση της καμπυλότητας των βιβλίων, ψυχρό φως που δεν ακτινοβολεί στο υπέρυθρο και υπεριώδες, ταχύτητα σάρωσης 20 σελ./λεπτό για πρωτότυπο μεγέθους A2, διακόπτης ενεργοποίησης σαρωτή με το πόδι, μηχανισμός εξομάλυνσης επιφάνειας εγγράφου, διόρθωση καμπυλότητας) για την ταχεία, ασφαλή και αξιόπιστη ψηφιακή αποτύπωση σπανίων και ευπαθών σταχωμένων χειρογράφων, βιβλίων και έργων τέχνης.
- 5 επίπεδοι scanners (HP Scanjet 5530) για το σκανάρισμα της πλειονότητας των τεκμηρίων που δεν ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες και για τις περιπτώσεις που απαιτούνται αυξημένες ανάγκες ποιοτικής ψηφιακής αποτύπωσης.

8. ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ–ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΠΟΙΗΣΗ

Αποφασίστηκε να παραμετροποιηθεί κατάλληλα και να χρησιμοποιηθεί το λογισμικό που χρησιμοποιήθηκε από το Μάρτιο του 2003 στο πρώτο έργο ψηφιοποίησης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου CDSware (CERN DOCUMENT SERVER SOFTWARE) που ικανοποιεί συγκε-

κριμένα διεθνή πρότυπα για τη δημιουργία και εμφάνιση μεταδεδομένων (HTML, HMTLMARC, XML Dublin Core, XML MARC) και να είναι συμβατό με το πρωτόκολλο συγκομιδής μεταδεδομένων OAI (Open Archives Initiative).

Το CDSware είναι ένα μη εμπορικό λογισμικό ανοικτού κώδικα (Open Source) που δημιούργησε και εφαρμόζει το CERN Document Server, στο CERN (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Πυρηνικής Έρευνας), το οποίο εδρεύει στην Ελβετία. Υποστηρίζει τη δημιουργία εξυπηρετητών ηλεκτρονικών προδημοσιεύσεων (electronic preprint servers), δημόσιων καταλόγων βιβλιοθηκών (OPACs) και συστημάτων τεκμηρίων (document system) στο web. Είναι συμβατό με το πρωτόκολλο συγκομιδής μεταδεδομένων OAI-PMH (Open Archive Initiative-Protocol for Metadata Harvesting) και χρησιμοποιεί ως βασικό βιβλιογραφικό πρότυπο το MARC 21.

Στόχος του CERN ήταν η δημιουργία ενός λογισμικού που να διαχειρίζεται πολύ μεγάλα αποθετήρια (repositories) που περιέχουν ποικίλους τύπους υλικού, όπως περιγραφές μουσειακών αντικειμένων, συλλογές εμπιστευτικών, αλλά και δημοσιών τεκμηρίων κλπ. Στο CERN, το CDSware διαχειρίζεται περισσότερες από 500 συλλογές δεδομένων και περιέχει πάνω από 800.000 βιβλιογραφικές εγγραφές. Καλύπτει προδημοσιεύσεις, άρθρα, αναφορές, εργασίες, παρουσιάσεις και πρακτικά συνεδρίων, βιβλία, περιοδικά, φωτογραφίες και βίντεο.

Εφαρμόζει τεχνικές πρόσκτησης μεταδεδομένων όπως η υπηρεσία WebSubmit που επιτρέπει στους συγγραφείς και στους βιβλιοθηκονόμους να καταχωρούν απ' ευθείας τα τεκμήρια και τα μεταδεδομένα τους. Είναι ένα λογισμικό που παραχωρείται από το 2002 ως ολοκληρωμένο πακέτο υπό την ονομασία CDSware, έκδοση 0.0.9. Οι απαιτήσεις του συστήματος εξαρτώνται από το μέγεθος των συλλογών, τον αριθμό των χρηστών, την πλατφόρμα της βάσης δεδομένων κτλ. Τα βασικά τεχνικά χαρακτηριστικά του είναι τα εξής:

- Λειτουργικό σύστημα: οποιοδήποτε Unix σύστημα
- Γλώσσα προγραμματισμού: Python και PHP
- Βάση δεδομένων: MySQL
- Web server: Apache
- Μηχανή αναζήτησης: CDSware

Χρησιμοποιεί δική του τεχνολογία ευρετηρίασης (indexing) και μηχανή αναζήτησης που είναι σχεδιασμένη για μεγάλες συλλογές δεδομένων.

- Άλλο: WML (website META language)
- Υποστηριζόμενοι clients: όλοι οι clients HTML 4.0 και νεώτεροι

Η πρώτη παραμετροποίηση του λογισμικού πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2003. Οι διαφορετικές απαιτήσεις του νέου υλικού (έργα τέχνης, κειμήλια, φωτογραφίες, χειρόγραφα και παλαίτυπα) οδήγησαν σε νέες παραμετροποιήσεις σε συνεργασία με τον τεχνικό υποστήριξης που ολοκληρώθηκαν το Μάιο του 2005. Οι παραμετροποιήσεις εξαρτήθηκαν άμεσα και από τις δυνατότητες του ίδιου του λογισμικού και αφορούσαν τις διεπαφές

της καταχώρησης, της επεξεργασίας των μεταδεδομένων και της διεπαφής των χρηστών.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι έγινε παραμετροποίηση του λογισμικού ξεχωριστά για τις ανάγκες της κάθε συλλογής, ανάλογα με το υλικό και το περιεχόμενο της κάθε μιας από αυτές. Χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικά πεδία του MARC για τα χειρόγραφα, για τα έργα τέχνης, τους χάρτες και για τα παλαίτυπα.

9. ΜΕΤΑΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ως βασικό σχήμα μεταδεδομένων χρησιμοποιείται είναι MARC21. Το σύστημα υποστηρίζει επίσης και την δημιουργία μεταδεδομένων με το βασικό (basic) Dublin Core και τα σύνολα χαρακτήρων Unicode UTF-8 και ISO 8859-7.

Τα μεταδεδομένα μπορούν να εμφανιστούν με διάφορους τρόπους. Στην πρώτη οθόνη τα τεκμήρια που έχει ανακτήσει ο χρήστης, εμφανίζονται με την απλούστερη μορφή τους: πρόκειται για την εμφάνιση στο HTML format. Η οθόνη αυτή όπως και όλες οι άλλες μπορούν να διαμορφωθούν και να περιέχουν οποιαδήποτε στοιχεία θέλουμε και με οποιαδήποτε μορφή ή σειρά εμφάνισης. Υπάρχει επίσης και η δυνατότητα τα στοιχεία των βιβλιογραφικών εγγραφών που καταχωρούνται, να μετατρέπονται αυτόματα και να παρουσιάζονται σε MARC21 HTML (brief και detailed), XML MARC και σε XML Dublin Core. Ουσιαστικά τα βιβλιογραφικά δεδομένα αποθηκεύονται σε μορφή XML MARC, αλλά η MARC HTML αφορά μια διαφορετική και πιο κατανοητή για τον κοινό χρήστη μορφή.

Οι καθιερώσεις των όρων που καταχωρούνται σε όλες τις συλλογές, όσον αφορά τα ονόματα των ελληνικών φυσικών προσώπων, βασίζονται στο “Αρχείο καθιερωμένων επικεφαλίδων” της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, έκδοση 2003. Τα ξενόγλωσσα ονόματα καθιερώνονται από το Library of Congress Authorities (2006). Η καθιέρωση των θεματικών όρων γίνεται με βάση το Library of Congress Subject Headings (LCSH) μεταφρασμένων στα ελληνικά.

10. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με βάση την παραμετροποίηση του λογισμικού που εφαρμόστηκε, παρέχονται οι εξής δυνατότητες έρευνας:

- Επιλογή γενικής έρευνας σε όλες τις συλλογές ή ανά συλλογή
- Επιλογή simple search και advanced search
- Ταυτόχρονη αναζήτηση σε όλα τα πεδία μεταδεδομένων
- Αναζήτηση σε επιλεγμένα πεδία μεταδεδομένων (π.χ. μόνο στο πεδίο τίτλου ή συγγραφέα)
- Λογική Boolean (Διαδική λογική)
- Σύντομος χρόνος αναζήτησης
- Εμφάνιση αποτελεσμάτων αναζήτησης ανά ομάδες των 10, 25, 50, 100, 250, 500 εγγραφών
- Ξεφύλλισμα (Browse)
 - κατά συγγραφέα

- τίτλο
- θεματικό όρο
- ταξινομικό αριθμό
- έτος
- πηγή
- λέξεις–κλειδιά.

11. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος προέκυψαν οι εξής δυσκολίες:

- Αταξινόμητα–πολυπλοκότητα αρχειακών συνόλων.
- Μη τεκμηριωμένα –δυσανάγνωστα χειρόγραφα–προβλήματα στην τεκμηρίωση και την ταυτοποίηση συγγραφέων, ονομάτων και χρονολόγησης τους.
- Τεκμήρια σε γλώσσες (παλιά Τουρκική και Αραβική) η γραφή των οποίων δεν υποστηρίζεται από το CDSware.

12. ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Αποφασίστηκε, με την επέκταση του προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ, η ψηφιοποίηση 4 συλλογών (συνολικά 100.000 σελίδες).

Πρόκειται για τις ακόλουθες συλλογές.

- Συλλογή Χειρογράφων Α.Π.Θ. – Καταγραφή Λίνου Πολίτη.
- Συλλογή Θεατρικών κριτικών του Τμήματος Θεάτρου του Α.Π.Θ.
- Συλλογή Φυλλαδίων Δωρεάς Τρικόγλου.
- Συλλογή Θεατρικών Έργων της Δωρεάς Νικολάου Πολίτη.

Σταδιακά προκύπτει η ανάγκη στενότερης συνεργασίας μεταξύ των Ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τη δημιουργία μιας ενιαίας πύλης πρόσβασης, αναζήτησης και ανάκτησης ψηφιοποιημένων τεκμηρίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- CERN Document Server Software Consortium 2005. CERN Document Server Software, <http://cdsware.cern.ch> (πρόσβαση στις 30 Ιουνίου 2006).
- Vesely M. 2003. Document management system for grey literature in networked environment, <http://cdsware.cern.ch/publications/g15.pdf> (πρόσβαση στις 30 Ιουνίου 2006).
- Ellis, J. επ. 2000. Η διαχείριση των αρχείων. Αθήνα: Ελληνική Αρχαιακή Εταιρεία, Τυπωθήτω.
- 2000 Εκσυγχρονισμός του Συστήματος Βιβλιοθηκών του Α.Π.Θ. – Γ' ΚΠΣ [Τεχνικό δελτίο], 2000, 48–57.
- Ψηφιοποίηση Συλλογών Νεοελληνικής Γραμματείας και Τέχνης του Α.Π.Θ. – Γ' ΚΠΣ [Τεχνικό δελτίο], 2003, 4–9.
- Σίτας, Α. 2002. Ψηφιοποίηση υλικού και δημιουργία ψηφιακών βάσεων δεδομένων. Σύγχρονη Βιβλιοθήκη & Υπηρεσίες Πληροφόρησης (14): 19–26.
- Αμανατίδης Ε., Κ. Πελέκη, Α. Σαραγιώτης, Α. Σίτας 2004. Ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Εργασία στο 13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 13–15 Οκτωβρίου 2004 Κέρκυρα, <http://www.ionio.gr/libconf/pdfs/Sitaspsifiopoiisi–Aristoteleio–teliko.pdf> (πρόσβαση στις 26 Ιουλίου 2006).
- Ψηφιοποίηση. Καλές Πρακτικές και Πρακτικές Οδηγίες, <http://digitization.hpclab.ceid.upatras.gr/index.php> (πρόσβαση στις 30 Ιουνίου 2006).
- Κουκουράκης, Μ. 2004. Διάδοση σπάνιων βιβλίων μέσω του Διαδικτύου: Μια εμπειρία της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης στο πεδίο της ψηφιοποίησης και ανάδειξης σπάνιου υλικού. Εργασία στο 13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 13–15 Οκτωβρίου 2004 Κέρκυρα, [http://www.ionio.gr/libconf/pdfs / KOUKOURAKIS_KERKYRA_fin.pdf](http://www.ionio.gr/libconf/pdfs/KOUKOURAKIS_KERKYRA_fin.pdf) (πρόσβαση στις 26 Ιουλίου 2006).
- Library of Congress 2006. Library of Congress Standards for Digital Collections, <http://www.loc.gov/standards> (πρόσβαση 30 Ιουνίου 2006).
- Library of Congress 2006. Library of Congress Authorities, <http://authorities.loc.gov> (πρόσβαση 30 Ιουνίου 2006).
- JISC και The Consortium of Research Libraries (CURL) 2005. Digitisation in the UK: the case for a UK framework, http://www.curl.ac.uk/projects/Digitisation_in_the_UK.pdf (πρόσβαση στις 26 Ιουλίου 2006).